

Vitaindító

Lányi András

„Tudjuk, hogy az a rend, melyben a bőségtől csak az éhség lesz nagyobb, s a termelőeszközök tökéletesedésével csak a bitangjára hagyott lelkek száma nő: halálra ítélt.” (Németh László: A minőség forradalma)

Azt állítom, hogy az ökológiai katasztrófa tünete és indikátora csupán a modern ipari civilizáció válságának. Nem a környezetünkkel, de igenis a tudásunkkal lehet valami baj: a jóról és a rosszról alkotott fogalmainkkal. Ahogyan őseink a természet vak erőit rettegtek és imádták, úgy féljük és tiszteljük, ma élő emberek, a tudományos-technológiai haladás által ránk szabadított vak erőket, s hiszünk, mint a régi görögök hittek a végzet hatalmában, a megmászhatatlan gazdasági szükségszerűségben. Mi gazdálkodásnak az utódaink örökségével üzött lelkiismeretlen pazarlást nevezzük. És jólétnek nevezzük azt az állapotot, amikor létforrásainkat a legnagyobb tömegben és a legsebesebben változtatjuk át hulladékká; és szabadságnak nevezzük a függőséget a technológia szolgáltatásaitól, amelyek az emberi képességek és az emberi kiválóság helyébe lépnek.

A mostani évtizedeket az utókor mint az elvesztegetett évtizedeket fogja emlegetni, amikor még lehetett volna cselekedni, mégsem cselekedtünk. Tudtuk, hogy mit kellene tenni a veszély mérséklése érdekében, és mégse tettük; a bátortalan, felemás kezdeményezések nem álltak arányban a változatlan erővel zajló természetrombolás nagyságrendjével. Mi lehetett végzetes tévlenségünk magyarázata, miért ál- és pótcselekvésekkel hitegettük magunkat – erre lesznek kíváncsiak, akik utánunk jönnek, most erre a kérdésre keresem a választ magam is.

Vegyük sorra tehát kényelmes mentségeinket!

Először is: az ökocídium, úgymond, a zöldek találmánya, akiknek egyedüli célja a fejlődés akadályozása. Ezt a klímaváltozást is hogy eltúlozzák, az igazság az, hogy sokan sokfélét mondanak róla, és amíg a dolog nincs egyértelműen bebizonyítva, addig a leghelyesebb, ha kivárunk. Hiába a világ tudósainak az emberiség történetében példátlan együttműködése, hiába a folyamatok antropogén eredetének evidens bizonyítékai, melyekből a mai tanácskozás résztvevői¹ is ízelítőt kaptak, semmi sem akadályozhatja az üzleti vagy politikai érdektől vezérelt klímaszkeptikus nézetek szószólóit, hogy fenntartsák véleményüket és azt makacsul ismételtessék egyes, milliós példányszámú bulvárlapokban, vagy egyes akadémiai székfoglalókon.

A második alibi ennek éppen az ellenkezője. Tudjuk, hogysisne tudnánk: van klímaváltozás, és a földi ökoszisztéma összeomlása javában zajlik. Azonban emberi erővel ez ellen többé mit se tehetünk. Próbáljunk alkalmazkodni, próbáljuk elviselni – utánunk az özönvíz!

A technooptimisták, persze, nem így gondolják. Rendületlenül hisznek abban, hogy a természetromboló technikai beavatkozások káros következményeit még több technika ellensúlyozhatja. A kimerülő földi erőforrásokat miért ne pótolhatnák más égitestek erőforrásai, hulladékunkat miért ne juttathatnánk a Holdba, amikor egy scifiben semmi sem lehetetlen? A széndioxidot szépen visszapréseljük a talajba, végtelen mennyiségű olcsó energiát állítunk elő stb. Előbb-utóbb maga az emberiség is megszabadul majd a romlékony

¹ Ez az írás vitaindítóként hangzott el 2019 október 31-én a Felelős értelmiség nevet viselő kezdeményezés környezet- és klímapolitikai vitafórumán.

és tökéletlen biológiai test nyűgétől, és a szellemet szoftverként a digitális univerzumba mentjük át, állítják a transzhumanisták. Korunk technika-imádata nyilvánvaló valláspótlék, híveit tehát racionális érvek meg nem rendíthetik, mindenre egy a válaszuk: majd feltalálják. Az sem hozza zavarba őket, hogy a műszaki haladás eddigi vívmányai nemhogy enyhítették volna, egyre csak növelték a természetre nehezedő nyomást, hiszen a kitermelés és elépítés, az élet (gazdasági vagy katonai célzatú) elpusztítása szolgálatában állnak.

Reálisabban gondolkodik negyedik tanácsadónk, a közgazdász, de radikális intézkedésekre ő sem lát okot. Hogy a gazdasági növekedés ténylegesen mekkora természeti költséggel jár, nyomban kiderül, ha a felmerülő hatásokat szépen beárazzuk, és megfizettetjük azzal, aki hajlandó vagy aki kénytelen fizetni érte. „Let the prices tell the truth”, hangzik a szokásos javaslat, a baj csak az vele, hogy az árak, bizony, mindig az igazat mondják. Elárulják, hogy a mindenkori „költség” és „haszon” mértéke elsősorban a hatalmi erőviszonyokon múlik, és nem a piacon dől el. Azt is, hogy a természet szolgáltatásai beárazhatatlanok, végső soron azért, mert ember és természet viszonya nem gazdasági kérdés, hanem létkérdés. De ha mindentől eltekintenénk, és a piac mechanizmusait tartanánk magunk is a legalkalmasabbnak a rendelkezésre álló erőforrások optimális elosztására, akkor se hihetnénk, hogy azok egyszersmind a gazdasági tevékenység optimális méretének a megállapítására is alkalmasak, mert ilyesmit eddig senki sem állított. A természet teherbíró képességének tapasztalt határai pedig éppen a nagyságrend, a mérték problémájára figyelmeztetnek, amit a nyereség-elvű piaci verseny nem ismer.

Változtatnunk kell tehát, de mi változzék? Az ötödik javaslat a moralistáé, szerinte nekünk magunknak kellene megváltoznunk, szakítva aljas kis fogyasztói szokásainkkal, hedonista életvitelünkkel, mert mindenről a mi telhetetlen mohóságunk tehet. Nem csak az a baj ezzel az állásponttal, hogy egy csapásra az egész emberiséget a természet és a természetvédők ellenségévé teszi (én jól akarok élni, pusztuljon a világ!), hanem hogy igazolja a jóléti kapitalizmus alapvető hazugságát, hogy itt a kereslet diktál, és a kínálat egyebet sem tesz, csak az ő kedvét keresi. Az igazság ennek az ellenkezője: a fogyasztást irányító hatalom a termelő és a fogyasztó közötti érintkezést kisajátító, szervező és tervező hálózatokban működik, ahol a „szükségletek” előállítására zajlik.

Igen, az egyén, sajnos, valóban tehetetlen a globális problémákkal szemben, nyugtázza a diplomata. Ő lesz a hatodik, aki mentségünkről gondoskodik, hogy maradjunk csak veszteg. Az ökokidum elhárítása az egész emberiség összefogását kívánja, ennek megteremtésére pedig csak a világ vezetői képesek. A kormányok képviselői és az ő bölcs tanácsadói a világszervezetekben megállapodnak és intézkednek az emberiség megmentése érdekében, ebben bízhatunk. S bíznanék talán, ha a fél évszázada tartó alkudozás, a klímacsúcsok és környezetvédelmi világ-találkozók eredménytelensége, a nagy-nehezen születő deklarációk hatástalansága meg nem győzne ennek az ígéretnek a komolytalanságáról. Egyébként pedig a józan ész is azt súgja, hogy a legkevésbé azoktól várhatjuk egy rendszer gyökeres átalakítását, akik annak legfőbb haszonélvezői. A politikai, üzleti és kulturális elit tagjai sok mindent megtehetnek, éppen csak az nem áll hatalmukban, hogy a rendszer működésének logikájával szembeszegüljenek: abban a pillanatban elveszítenék hatalmuk eszközeit.

Tetszene ez a kijelentés a hetedik vélekedőnek, aki azonban tiltakozna, hogy miért sorolom a tétlenség ideológusai közé. Hiszen ők, bal- vagy jobboldali radikálisok, populisták nem egyszer rámutattak, hogy kinek a kapzsisága és miféle társadalmi igazságtalanság okozza a felmelegedést, a környezetszennyezést, a természet kifosztását, a világ nyomorúságát. Igen, tőlük kell megszabadulnunk! (Hogy kiktől? Ne tegyél úgy, mintha nem tudnád: hát tőlük. Az

élősködőktől.) A mindenkori szegények dühe a gazdagok ellen érthető, azonban megtévesztő: ha a társadalmi piramis a feje tetején állna, legfeljebb könnyebben felborulna, de az emberiség ökológiai lábnyoma attól még nem lenne kisebb, sőt. Ők olcsóbb benzint, több húst, okosabb mobiltelefont akarnak, azt akarják, hogy nekik is jusson abból, amiből eddig nem jutott. Ezért a gazdasági növekedés visszafogása nem szerepel a populista programokban, s a közönség, amelyet megszólítanak, a környezetvédelmet leginkább úri huncutságnak tartja.

Végigtekintve a jobbnál jobb érveken, melyek embertársainkat felmentik az alól, hogy az ökológiai katasztrófa elleni védekezés hatásos eszközei után kutassanak, feltehetjük a kérdést, mi fog történni. A válaszom: ami szokott. Egy civilizáció hanyatló korszakát általában hatalmas birodalmak kialakulása jelzi. Ezek a birodalmak így vagy úgy a fogyatkozó erőforrások központosítását és a sokféleség erőszakos elnyomását szolgálják, ezért egyre sebezhetőbbé teszik a civilizációt, amit előbb-utóbb maguk alá temetnek. Ma ráadásul a globális hegemoniáért versengő szuperállamok, cégbirodalmak, hálózatok és vallások sokasága azt valószínűsíti, hogy állandósulni fog az élethalálharc a földi erőforrások maradékaért. E közben azonban megindul szerte a világon a kisebb-nagyobb közösségek, majd települések, végül egész nemzetek fokozatos leválása a lassan működésképtelenné váló világrendszerrel, melynek ígéretei egyre kevesebb vonzerőt gyakorolnak a vesztesekre. Az ökológiai érdekeknek megfelelő politikai kibontakozás reményével egyedül az efféle helyi kísérletek bíztatnak.

Mondhatják erre, hogy kisléptékű, helyi kezdeményezések nem befolyásolhatnak érdemben globális folyamatokat, a történelem azonban ennek az ellenkezőjét igazolja. Azt látjuk, hogy minden igazán nagyszabású újítás kisebb közösségekben ver gyökeret, mielőtt szélesebb körben terjedni kezdene. Lehet, hogy a Földet nem mentik meg a helyi emberek, de a földjüket meg tudják és meg akarják menteni, ez közvetlen, elemi érdekük, ezért ennek legalább van némi esélye.

Az ökológiai politika alapelve következésképpen a decentralizáció, az emberi lépték helyreállítása, lehetőleg az élet valamennyi területén. Ez a helyi (munkahelyi, szakmai, települési, kulturális) közösségek önrendelkezésének helyreállításával járhatna. A közvetlenül érintettek részvételével születő döntés ugyanis – ha az illetők nem állnak külső kényszer nyomása alatt –, alkalmasabb arra, hogy figyelembe vegyen hosszabb távú érdekeket: az élővilág vagy a kultúra gazdag változatosságához fűződő érdeket, a társadalmi biztonság vagy az egészség szempontjait, túl az aznapi jövedelmen. De ezt nem kívánhatjuk és nem remélhetjük a személytelen kalkulációtól, távoli döntéshozóktól. Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj...

Röviden összegezve: a környezet védelme elképzelhetetlen a politika értelmének helyreállítása nélkül. Ez utóbbi alatt általában olyan nyilvános vetélkedést értenek, ami a közösség által követett célok jósága vagy alkalmatlansága körül forog, résztvevői pedig ismertek és felelősségre vonhatóak az érintettek által. Ha mások ezt másképpen látnák, gondolataim annál alkalmasabbak lesznek vitaindítóknak.